

Håkan Thörn är docent vid sociologiska institutionen vid Göteborgs universitet. Han forskar inom områden som sociala rörelser, identitet och globalisering och kom förra året ut med boken *Globaliseringens dimensioner: Nationalstat, världssamhälle, demokrati och sociala rörelser*. Han är också en flitig skribent och debattör.

Nya sociala rörelser, globalisering och den sociologiska eurocentrismen

av Håkan Thörn

UNDER 1970- OCH 80-TALEN menade en rad inflytelserika samhällsforskare att det hade skett betydande förändringar av samhällsstrukturen i de moderna industrikapitalistiska samhällena. Det talades då om att vi levde i ett "postindustriellt" eller "postmodernt" samhälle. Det antogs också att en analys av de så kallade "nya sociala rörelserna" som växte fram vid denna tidpunkt kunde vara en nyckel till att förstå de spänningar och konflikter som föddes med detta nya samhälle. I anslutning till världsomspännande ekonomiska, politiska och kulturella förändringar, som slog igenom under 1980- och 90-talen, etablerades ett nytt begrepp — "globalisering" — för att beskriva och analysera genomgripande samhällsförändringar.

Sedan slutet av 1990-talet har vi också sett manifestationer av en ny och bred rörelsevåg, "rörelsen för global rättvisa" eller "anti-globaliseringsrörelsen" som den ofta kallas i media. Rörelsevågen är till sin sammansättning global och den för fram krav på global rättvisa i anslutning till en kritik av den ekonomiska globaliseringen.

Vad får dessa förändringar för konsekvenser för sociologiska

analyser av förhållandet mellan sociala rörelser och genomgripande samhällsförändringar?

Det postindustriella samhället och de nya sociala rörelserna

Teorin om ett "postindustriellt" samhälle hävdade att den samhällstyp, som alltsedan 1800-talet dominerats av den industriella produktionen i de mest "utvecklade" länderna, successivt höll på att ersättas av ett samhälle präglad av den tilltagande produktionen och konsumtionen av tjänster. Teorin förknippades i hög grad med den amerikanske sociologen Daniel Bell (1973). Det talades också om en ökad betydelse för så kallade "postmateriella" värderingar (Inglehart 1977).

Samtidigt utmanades Bells nykonservativt färgade analys av en (post-) marxistiskt präglad teori om det postindustriella samhället, signerad den franske sociologen Alain Touraine (1971, 1978). Touraine pekade på framväxten av nya motsättningar, konflikter och politiska identitetsformationer. Den mest centrala samhällskonflikten — som i industrisamhället utspelades inom produktionssfären, där arbetarklassen stod mot borgarklassen — har i det högteknologiska och vetenskapsbaserade postindustriella samhället ersatts av konflikten om kunskapens användning, ansåg Touraine.

Följaktligen är den härskande klassen i detta samhälle den grupp som har det avgörande inflytandet över kunskapens och teknologins användning. Denna klass utmanas enligt Touraine av en heterogen mångfald av rörelser som har en gemensam nämnare i att man förde en politisk kamp kring användningen av kunskap, språk och

skapandet av identiteter och symboler.

Det var i detta ljus man skulle se den rörelsevåg som präglade de västerländska samhällena i början av 1980-talet. Då mobiliserade fredsrörelsen mot kärnvapenupprustningen och samlade 100 000 människor i en demonstration i Göteborg. Då rekryterade Greenpeace på några år 3 miljoner medlemmar. Det var även då det feministiska fredsläget i Greenham Common samlade 30000 kvinnor och en stor och bred anti-rasistisk rörelse under namnet "Rör inte min kompis" manifesterade sig i Frankrike. Touraine menade att denna mångfald var förstadiet till framväxten av en enad central social rörelse, som skulle utmana eliten i en avgörande strid om kontrollen över kunskapens användning.

Touraines föreläsningar i Paris besöktes av två unga sociologer som skulle komma att utmärka sig. Den ene kom från Italien och hette Alberto Melucci och den andre kom från Spanien och hette Manuel Castells. Melucci kom framför allt i boken *Nomader i Nuet: Sociala rörelser och individuella behov i dagens samhälle* (1991) att utveckla Touraines teori om de samtida sociala rörelserna. Melucci menade att Touraine tänkte fel kring de många nya rörelser som formerade sig kring frågor om kunskap, konsumtion, identitet och information i samtiden.

Mångfalden utgjorde inte förstadiet i en process som skulle mynna ut i formerandet av en enhetlig och central rörelse. Snarare var just mångfalden, heterogeniteten, nätverken och de tillfälliga koalitionerna, utmärkande för kollektivt handlande i det postindustriella samhället eller med ett begrepp som Melucci föredrog *det komplexa samhället*.

De nya rörelserna återspeglar komplexiteten i detta samhälles struktur, dess mångfald av mot-sättningar och konflikter, som inte kan återföras på någon fundamental konflikt. Castells å sin sida utvecklade också analysen av sociala rörelser framför allt i det imponerande verket om urbana rörelser, *The Grassroots and the City*, som publicerades 1986.

Idag framstår emellertid *Informationsåldern* (1999-2000) som Castells främsta bidrag till debatten om de samtida samhällsförändringarna.

Eurocentrismen i den sociologiska analysen

I en artikel, som utgör ett slags förarbete till *Informationsåldern*, med titeln "The Net and the Self: Working notes for a critical theory of the informational society" (1996) gör Castells några viktiga reflektioner kring det faktum att hans verk haft en viktig utgångspunkt i teorierna om det postindustriella samhället. Tyvärr saknas dessa reflektioner i inledningen till trebandsverket. Castells pekar på ett antal begränsningar hos teorierna om det postindustriella samhället.

Ett problem var att i både Bells och Touraines teorier:

... the new social structure is analyzed specific to dominant, Western societies. With some rare exceptions less advanced societies are considered to be external to the system. Neither the effects on post-industrial societies or those of post-industrial societies on developing societies are taken into consideration. ... In sum: a theory of the informational society that does not place global economic interdependence at its heart will

be of limited value in the understanding the actual structure and processes of our societies, be they advanced, developing or stagnant. (s. 14)

Jag menar att den eurocentrism som Castells här pekar på var den mest fundamentala bristen i teoribildningen om det postindustriella samhället. Denna innebar att det sällan skedde någon tematisering av hur övergången till tjänste- och konsumtionssamhället i de rika länderna var relaterad till den globala arbetsdelningen, där industriproduktion i allt högre grad flyttats ut till sk låglöneländer i syd.

Följaktligen har även teorierna och forskningen om nya sociala rörelser under de senaste decennierna i hög grad präglats av bristen på en genomarbetad teori om globala relationer. Även om det uppmärksammats, inte minst av Alberto Melucci (1997), att nya rörelser ofta har globala dimensioner, så har ändå "avancerade" nationalstater och deras omvandling till "post-industriella", "komplexa" eller "informationella" samhällen utgjort utgångspunkten för teorier om dessa rörelser. De nya sociala förhållanden som ansetts präglade dessa "avancerade västerländska samhällen" anses ju enligt den analys som presenterades ovan utgöra *själva förutsättningen* för att nya rörelser skall kunna växa fram. Följaktligen kan inga nya rörelser växa fram där inga sådana förhållanden existerar.

I den australiska sociologen Christine Jennetts analys av den australiska anti-apartheidrörelsen, där hon applicerar Alain Touraines teori om sociala rörelser, blir denna eurocentrism mycket uppenbar. Rörelseorganisationen AAAM (Australian Anti-Apartheid Movement), som

i huvudsak bars upp av vita medelklassaktivister, definieras av Jennett som "en ny social rörelse". Denna karakteriseras av en stark betoning på gräsrotsdemokrati.

De i Australien verksamma sydafrikanska exilorganisationerna ANC och PAC definieras däremot av Jennett, med hjälp Touraines terminologi, som "historiska rörelser", vilka präglas av en hierarkisk organisationsform och nationalism (Jennett & Stewart 1989, s. 21, Jennett 1989, s. 136, 147).

Samtidigt har begreppet "nya sociala rörelser" ändå använts i analyser av sociala rörelser i syd men ofta utan någon debatt som problematiserat begreppets teoretiska förankring i analyser av "det postindustriella samhället" (se t ex Wignaraja ed. 1992). Det har dock funnits viktiga undantag. Ett sådant är en artikel av Ernesto Laclau, som publicerades så tidigt som 1985.

... is it not the case that this plurality of the social and this proliferation of political spaces which lie behind the new social movements, are basically typical of advanced industrial societies, whilst the social reality of the Third World, given its lower level of differentiation, can still be apprehended in terms of the more classical categories of sociological and class analysis? The reply is that, besides the fact that this "lower level of differentiation" is a myth, Third World societies have never been comprehensible in terms of a strict class analysis. We hardly need to refer to the Eurocentrism in which the 'universalization' of that analysis was based. (Laclau 1985, s. 30)

Denna kritik har nu aktualiserats inte minst mot bakgrund av den framväxande rörelsen för global rättvisa.

I en artikel publicerad i *Canadian Journal of*

Sociology (2001), som bland annat refererar till protesterna i Seattle 1999, argumenterar Peyman Vahabzadeh för att "the presence of new social movements in non-western societies (i.e., gay, women's or ecological movements) problematizes the explanatory linkage between the postindustrial society and the new social movements" (Vahabzadeh 2001 s. 624).

Min egen forskning om anti-apartheid-rörelsen understryker också denna slutsats och visar att den aktuella mobiliseringen av rörelser över gränser har en betydelsefull historia i efterkrigstidens nätverk mellan anti-koloniala rörelser i syd och solidaritetsrörelser i nord (Thörn 2003). Anti-apartheidrörelsen måste förstås som ett globalt nätverk i vilket sydafrikanska rörelseorganisationer som ANC spelade en viktig roll. De handlings- och organisationsformer som brukar associeras med "nya sociala rörelser" präglade också anti-apartheidrörelsen. De utvecklades rent av under starkt inflytande från ANC och anti-koloniala rörelser, det gäller t ex användandet av konsumentbojkotten och den civila olydnaden.

Teoribildningen om sociala rörelser har alltså till väsentliga delar, om än implicit, reproducerat den klassiska moderniseringsteorins eurocentriska evolutionsmodell. Enligt denna modell måste varje land passera genom samma faser. Länder i syd definierades som "underutvecklade" och historiskt efterblivna i förhållande till "utvecklingsländerna". Denna tankefigur var också baserad på "metodologisk nationalism", dvs nationalstaten var alltid den grundläggande analysenheten.

En sådan ram omöjliggör en adekvat analys av

en rad samtida sociala rörelser. Det är inte bara de samtida rörelsernas nätverk och dagordningar som i tilltagande grad har blivit globala under de senaste decennierna. Även de strukturella processer som skapar förutsättningar för framväxten av nya former av kollektivt handlande är transnationella snarare än knutna till *specifika* nationalstater eller territorier.

Den kritik som här framförts mot teorier om nya sociala rörelser innebär inte att jag anser att denna teoribildning saknar värde för en analys av samtida sociala rörelser. Men den måste lösas från sin starka koppling till teorin om det postindustriella samhället, och därmed från sin underliggande eurocentrism, och istället länkas till teorier om globalisering. Även om globaliseringsdiskursen knappast kan sägas vara fri från inslag av eurocentrism så har den, vilket vi har sett exempel på ovan, också medfört en kritisk reflektion kring denna problematik.

Detta öppnar onekligen nya möjligheter för den sociologiska analysen att kunna bidra med relevanta analyser av samtiden, som i så hög grad präglas av globaliseringens processer.

En sociologisk analys bortom eurocentrismen?

Rörelsen för global rättvisa inbegriper en heterogen mångfald av organisationer och rörelser med bas i nord och syd, miljö-, kvinno- och solidaritetsrörelser, gamla rörelser som fackföreningar och kyrkor och nya som ATTAC och Ya Basta. Den har inte bara manifesterats i samband med protester mot interstatliga organisationer som WTO, IMF, Världsbanken och EU i Seattle,

Genua och Göteborg. Som ett alternativ till det exklusiva World Economic Forum i Davos samlas nu tusentals organisationer och mellan 50-100 000 aktivister till ett årligt möte kallat World Social Forum, som hittills hållits i Porto Alegre i Brasilien.

Det är inte första gången vi ser transnationella rörelser som inbegriper organisationer från samtliga kontinenter, exempelvis är kvinnorörelsen, arbetarrörelsen och anti-apartheidrörelsen viktiga exempel på historiska föregångare, men mångfalden och bredden på detta nätverk gör det historiskt unikt.

Vad säger oss denna rörelse om spänningar och konflikter i dagens världssamhälle? Vad kan en analys av denna rörelse tillföra den samhällsteoretiska debatt om genomgripande strukturella förändringar, vilken förts i mer än två decennier och som skapat begrepp som ”nya rörelser”, ”postmodernitet”, ”postindustrialism” och nu senast ”globalisering”?

Jag har i denna artikel hävdad att framväxten av rörelsen för global rättvisa på nytt aktualiserat en underliggande eurocentrism i den sociologiska teoribildningen. Jag menar också att denna rörelse synliggör ytterligare ett problem med teorier och forskning om det postindustriella/informationella samhället och de nya rörelserna. Utifrån detta perspektiv betraktas industrisamhällets klassidentiteter och klasskonflikter som ett, möjligen kvardröjande, historiskt fenomen. Rörelsen för global rättvisa pekar emellertid i en annan riktning.

Även om vi accepterar att vi har ett slags ”postindustriellt samhälle” i delar av världen och att den globala kapitalismen till sin karaktär med Castells

begrepp är *informationell* snarare än industriell, så betyder detta inte att industrikapitalismens konflikter är överspelade. Det industrikapitalistiska samhället kan inte reduceras till en historisk förutsättning, utan måste också betraktas som en *samtida* förutsättning, för de förändringar som samlats under den problematiska beteckningen "det postindustriella samhället". Det gäller särskilt om vi betraktar "samhället" i ett globalt perspektiv, vilket vi bör göra, eftersom produktion av varor och tjänster idag i allt högre grad ingår i ett globalt system.

Den informationella kapitalismens nya konflikter ersätter därmed inte de gamla. Snarare lägger de sig ovanpå de gamla, så att vi får ett alltmer komplicerat konfliktmönster. I samband med genombrottet för den ekonomiska globaliseringens senaste nyliberala präglade fas, har också den konflikt mellan arbete och kapital som i efterkrigstidens välfärdsstater i hög grad "sjunkit undan", nu återigen kommit upp till ytan och blivit fullt synlig. Enligt min mening är det mot bakgrund av denna nya och komplexa konfliktodynamik man ska se *både* det politiska återuppvaknandet hos fackföreningsrörelsen i delar av världen *och* den extrema heterogeniteten hos dagens rörelse för global rättvisa.

Genomgripande samhällsförändringar brukar också medföra förändringar av de samhällsvetenskapliga teorierna, om än inte på något givet sätt. På samma sätt som den intensifierade ekonomiska och kulturella globaliseringen under 1980- och 90-talen resulterade i framväxten av en sociologisk globaliseringsdiskurs (Thörn 1999, 2002), har den ökade betydelsen för transnationellt kollektivt handlande resulterat i att

det sedan några år tillbaka börjat formeras en teoribildning kring transnationella sociala rörelser (Smith, Chatfield & Pagnucco 1997, Keck & Sikkink 1998, Della Porta & Kriesi 1999, Cohen & Rai 2000). Denna teoribildning befinner sig dock ännu bara i sin linda, mycket återstår att göra. Det gäller inte minst länkningen av rörelseforskning och globaliseringsteori.

Att analysera komplexiteten hos den framväxande globala rättviserörelsen, och även den fredsrörelse som på mycket kort tid mobiliserats runt om i världen i anslutning till planerna på ett krig mot Irak, och relatera den till en analys av lika komplexa globala ekonomiska, politiska och kulturella maktstrukturer är en betydelsefull uppgift för dagens rörelsesociologi.

Resultatet av analysen kan också generera värdefulla slutsatser för sociologisk teori och forskning generellt. Det är då oerhört viktigt att analysen undviker att reflexmässigt generalisera förhållanden som präglar de livssammanhang, i vilka de flesta och mest inflytelserika sociologerna själva befinner sig i. Som Albert Paolini (1999) har påpekat, lurar den klassiska moderniserings-teorins grundantaganden ofta strax under ytan i den samtida sociologiska globaliseringsdiskursen. Detta resulterar i att förändringstendenser som är specifika för vardagslivet i de rika delarna av världssamhället universaliseras. Därför måste studier av transnationella rörelser och andra transnationella fenomen, uppmärksamma det kontextspecifika för varje mobilisering, liksom skillnaderna, motsättningarna och konflikterna inom och mellan rörelser i nord och syd.

★ Referenser

- Bell, D. (1973) *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books.
- Castells, M. (1983) *The Grassroots and the City: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements*. London: Edward Arnold.
- Castells, M. (1996) "The Net and the Self: Working Notes for a Critical Theory of the Informational Society", *Critique of Anthropology* 1(16).
- Castells, M. (1999-2000): *Informationsåldern: Ekonomi, samhälle och kultur, band 1-3*. Göteborg: Daidalos.
- Cohen, R. & Rai, S. (red) (2000): *Global social movements*. London: Athlone Press.
- Della Porta, D. & Kriesi, HP & Rucht, D. (red) (1999) *Social Movements in a Globalizing World*. Basingstoke: MacMillan.
- Ingelhart, R. (1977) *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: U.P.
- Jennett C. & Stewart, R. G (red) (1989) *Politics of the Future: the Role of Social Movements*. Melbourne: MacMillan.
- Jennett C. (1989): "Signals to South Africa: The Australian Anti-Apartheid Movement", i Jennett C. & Stewart, R. G (1989) (red), s. 98-155.
- Keck, M.E & Sikkink, K. (1998) *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*. Itacha & London.
- Melucci, A. (1991) *Nomader i nätet: Sociala rörelser och individuella behov i dagens samhälle*. Göteborg: Daidalos.
- Melucci, A. (1996) *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*. Cambridge: Cambridge U.P.
- Laclau, E. (1985) "New Social Movements and the Plurality of the Social", i D. Slater (red.): *New Social Movements and the State in Latin America*. Amsterdam: CEDLA, s. 27-42.
- Paolini, A. (1999) "Globalisering", i C. Eriksson & M. Eriksson Baaz & H. Thörn (red.) *Globaliseringens kulturer: Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Nora: Nya Doga, s. 57-80.
- Smith, J. & Chatfield, C. & Pagnucco, R. (1997) *Transnational Social Movements and Global Politics: Solidarity Beyond the State*. Syracuse: Syracuse U. P.
- Thörn, H. (1999a) "Vad är globalisering? Sociologin utmanad", *Sociologisk Forskning*, 3, s. 76-112.
- Thörn, H. (2002) *Globaliseringens dimensioner: Nationalstat, världssamhälle, demokrati och sociala rörelser*. Stockholm: Atlas.
- Thörn, H. (2003) "Solidarity Across Borders: Perspectives on Anti-Apartheid as a Global Social Movement", i H. Melber & H.-E. Stølen (red) *History, Solidarity and Liberation Struggle in Southern Africa*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet, under utgivning.
- Touraine, A. (1971) *The Post-Industrial Society: Tomorrow's Social History: Classes, Conflicts and Culture in the Programmed Society*. New York: Random House.
- Touraine, A. (1981) *The Voice and the Eye: An Analysis of Social Movements*. Cambridge: Cambridge U.P.
- Vahabzadeh, P. (2001) "A Critique of Ultimate Referentiality in the New Social Movement Theory of Alberto Melucci", *Canadian Journal of Sociology* 26(4), s. 611-633.
- Wignaraja, P. (red) (1992) *New Social Movements in the South*. London: Zed.